

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ФОНДІВ ХАРЧОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Останнім часом розвиток харчової промисловості в Україні характеризується різким зниженням технічного рівня виробництва, спрацюванням знарядь праці, скороченням обсягу і асортименту продукції, погіршенням її якості, затуханням інвестиційного та інноваційного процесів, витісненням вітчизняних харчових продуктів з внутрішнього і зовнішнього ринків продовольчих товарів, зменшенням обсягів надходжень до бюджету та валютних надходжень в країну від експортних операцій галузі. Саме тому, актуальним питанням постає побудова та впровадження економічних механізмів підвищення ефективності використання основних фондів харчових підприємств, що повинні будуватись на науково-розроблений методичних засадах оцінки ефективності використання їх основних фондів.

Аналіз останніх досліджень Якщо вдатися до аналізу наукових праць в галузі відтворення основних фондів, то можна побачити широкий спектр методів та інструментів підвищення його ефективності, що висвітлені у працях Л. В. Дейнеко, Б. М. Данилишина, Г.М. Підлісецького, І.Ю.Гришовой, С.С. Стояновой-Коваль, Е. І. Шелудько, Л.А. Радкевич, М. П. Сичевського, О.І. Амоши, М.Й.Маліка, М.Я.Дем'яненко, І.Н.Топіхи, Т.А.Чернявської, О.В.Ніколюк, О.Б. Наумова, Б.Й.Пасхавера, А.С.Мохненко, Цал-Цалко, А.В.Чупіса та ін. [1-5]

Проте, деякі аспекти формування системи цільових показників ефективності використання основних фондів, формування основного капіталу, спрямування інвестиційних потоків в реальні інвестиції, амортизації основних фондів залишаються відкритими і такими, що потребують наукового уточнення та подальшого опрацювання.

Мета дослідження полягає у вивченні методичних засад ефективності використання основних фондів харчових підприємств.

Виклад основного матеріалу: Важливе місце в системі прийняття рішень з питань відтворення основних фондів належить методичному забезпеченню оцінки його стану та можливих перспектив. Адже на кожному підприємстві періодично постають питання: чи потрібно відновлювати виробничі потужності та в яких масштабах це робити? У їх вирішенні на допомогу приходять відповідні системи показників, алгоритми та моделі, розроблені науковцями в цій сфері. Під раціональним та найповнішим використанням основних засобів розуміють той максимальний економічний ефект, який отримує харчове підприємство за певний період у вигляді відповідного обсягу та якості продукції. [3]

Основні засоби - це матеріальні активи, які підприємство утримує для використання їх у процесі виробництва, постачання товарів і послуг, надання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних функцій. Термін корисного використання (експлуатації) основних засобів перевищує один рік (операційний цикл якщо останній є тривалішим за один рік).[4]

Розвиток виробництва є невіддільними від проблеми ефективного використання основних виробничих засобів. Основні засоби підприємства - це сукупність матеріально-речових цінностей, що діють у натуральній формі протягом тривалого часу як у сфері матеріального виробництва, так і в невиробничій сфері і вартість яких поступово зменшується у зв'язку з фізичним та моральним зносом.

Починати аналіз основних засобів слід з ознайомлення зі складом основних засобів у цілому на підприємстві і за окремими групами. При цьому виявляється рух і напрямок зміни основних засобів, питома вага промислових основних засобів, виробничих основних засобів в інших галузях і невиробничих основних засобів.

Вивчаючи зміну структури засобів у вартісному виразі, з'ясовують, за рахунок чого вона сталася - зміни складу будівель і споруд, чи складу машин, обладнання та інших груп основних засобів. Важливою умовою раціональної зміни складу будівель і споруд є зростання виробничої площі яку слід порівняти з невиробничою, зокрема виробничої площі цехів, де відбуваються виробничі процеси.

Економічна ефективність використання основних засобів визначається відношенням економічного ефекту, одержаного на підприємстві за відповідний період, до витрат, необхідних для створення (побудови, придбання) основних засобів.[6]

Для характеристики ефективності використання основних засобів застосовується система від повідних показників (таблиця 1).

Таблиця 1.

Показники ефективності використання основних засобів

Показник	Алгоритм розрахунку	Позначення в алгоритмі
Фондовіддача	$\Phi_v = \text{ВП} / \text{ОФ}$	ВП - обсяг продукції у порівняльних цінах ОФ - середньорічна вартість основних промислово-виробничих фондів
Фондомісткість	$\Phi_c = \text{ОФ} / \text{ВП}$	В зворотньому порядку
Фондоозброєність	$\Phi_o = \text{ОФ} / \text{Ч пвп}$	Чпвп - чисельність промислово-виробничого персоналу
Відносна економія промислово-виробничих фондів	$E_f = \text{ОФБ} * K - \text{ОФЗ}$	ОФБ, ОФЗ - середньорічна вартість основних промислово-виробничих фондів відповідно в базовому та звітному періоді K - індекс зростання обсягу продукції у звітному році порівняно з базовим роком
Питомі капітальні вкладення па 1 грн. приросту продукції	$K_{тп} = \text{ко} / \text{дтп}$	Ко - сума капітальних вкладень, які забезпечили приріст обсягу продукції ДТП - приріст товарної продукції за рахунок капітальних вкладень
Питомі капітальні вкладення на одиницю введеної виробничої потужності	$K_{вп} = \text{Кп} / \text{ВП}$	Кп - сума капітальних вкладень на введену виробничу потужність ВП - введена за звітний період виробнича потужність
Капіталовіддача	$K_v = \text{ТП} / \text{Кп}$ або $K_v = \text{П} / \text{Кп}$	Кп - сума капітальних вкладень П - сума прибутку, одержаного за рахунок капіталовкладень
Строк окупності капітальних вкладень	$T = \text{К} / \text{П}$	К - сума капітальних вкладень; П - середньорічна сума прибутку, одержаного за рахунок капіталовкладень

Найважливішим узагальнюючим показником ефективності використання основних засобів є фондовіддача - виробництво продукції на 1 гривню основних засобів (відношення обсягу продукції у грошовому виразі, виробленої підприємством, до середньорічної вартості основних виробничих засобів).

Фондомісткість - показник, обернений до фондовіддачі: він показує, скільки в середньому (за вартістю) використовується на підприємстві основних виробничих засобів для випуску продукції вартістю в 1 гривню.

Фондовіддачу розраховують або у вартісних, або в натуральних (тони, метри, штуки і т.д.) вимірниках.

Натуральні вимірники фондовіддачі мають обмежене використання, і їх розраховують на підприємствах, цехах і дільницях, які виробляють один вид продукції;

трудо́ві вимі́рники застосовуютьс́я в цеха́х і на ді́льницях, де випускають кілька видів продукції. Якщо в розрахунку фондоддачі обсяг виробництва продукції виразити через добуток чисельності працівників T і продуктивності їхньої праці Π , а вартість основних засобів - через добуток чисельності T і фондоозброєності праці за однозмінної роботи Φ_3 , то матимемо відношення:

$$\Phi_3 = \frac{T\Pi}{T\Phi} = \frac{\Pi}{\Phi}$$

Отже, фондоддача основних засобів прямо пропорційно залежить від продуктивності праці і обернено пропорційно - від її фондоозброєності.

Для підвищення фондоддачі необхідно, щоб темпи росту продуктивності праці випереджали темпи зростання її фондоозброєності.

У процесі аналізу вивчається динаміка показників виконання плану, проводяться міжгосподарські порівняння. Показник фондоддачі визначається для всіх основних засобів виробничого призначення та для активної їх частини (машини і обладнання).

Вихідні дані для розрахунку фондоддачі приводять до порівняльного виду. Обсяг продукції корегують на зміну оптових цін структурних зрушень, а вартість основних засобів - на їхню переоцінку.

Фондоддача є одним із основних факторів, які визначають обсяг продукції підприємства, тому необхідно детально проаналізувати, які фактори, у свою чергу, впливають на неї. Треба мати на увазі, що показник фондоддачі складний, на нього впливає безліч факторів, значна частина їх між собою пов'язана. Класифікація таких факторів показана в таблиці 2

Наявність та рух основних фондів віддзеркалюється у першому розділі форми № 11-ОФ. Наявність, рух та динаміку основних засобів можна простежити, склавши таблицю, де будуть зазначені дані промислово-виробничих основних фондів (у тому числі активні фонди), виробничих основних фондів інших галузей та невиробничих основних фондів підприємства за звітний період (на початок і кінець), а також величини надходжень основних засобів та їх вибуття за звітний період. Для підвищення ефективності виробництва темпи зростання активної частини основних засобів мають випереджати темпи зростання пасивної їх частини, а зростання кількості машин і обладнання - темпи зростання інших видів активної частини основних засобів.

Методом порівняння звітних даних у таблицях, які показують вартість основних засобів на початок і на кінець планового періоду, проводять аналіз засобів. Відношенням окремих видів основних засобів до загальної вартості визначається їх структура. Порівнюванням структури основних засобів на початок і кінець звітного періоду можна виявити динаміку її змін і відхилень.

Зміни обсягу основних засобів підприємства обумовлюються їхнім надходженням і їхнім вибуттям. Аналізуючи основні засоби, треба брати до уваги те, що збільшення обсягу продукції, яка виробляється, залежить від частки в цих фондах нових, досконаліших засобів праці. Аналіз повинен розкрити причини вибуття основних засобів як щодо всього їх складу, так і за окремими видами продукції.

Класифікація факторів, що впливають на фондівіддачу

Перелік факторів	Склад факторів
Інтенсивні	Підвищення продуктивності обладнання Впровадження нової, більш ефективної техніки Впровадження прогресивної технології. Поліпшення організації та управління виробництвом. Модернізація діючого обладнання. Покращення використання часу роботи обладнання. Скорочення цілозмісних простоїв Ліквідація внутрішньозмісних простоїв. Підвищення коефіцієнта змінності. Скорочення часу планово-попереджувального ремонту.
Екстенсивні	Зміна кількості одиниць працюючого технологічного обладнання.
Структурні	Зміна структури продукції Зміна питомої ваги активної частини основних фондів Зміна питомої ваги основних фондів соціального та екологічного призначення.
Соціальні	Підвищення кваліфікації і соціального цензу робітників Поліпшення виробничої санітарії Поліпшення охорони прці Покращення житлово-комунальних умов тощо.
Територіальні	Зміна складу та вартості фондів залежно від природно-кліматичних умов.
Інші	Зміна вартості основних фондів та одиниці потужності при зміні або модернізації обладнання тощо.

Для науково обґрунтованого планування відтворення основних засобів необхідні дані про їхній стан, який характеризують коефіцієнти зносу і придатності засобів праці.

Коефіцієнт зносу характеризує ту частку вартості основних засобів, що її списано на витрати виробництва в попередніх періодах, а коефіцієнт придатності - частку не перенесеної на створюваний продукт вартості.

Коефіцієнт зносу основних засобів розраховують на початок і на кінець звітної періоду, а також вивчають його динаміку за кілька років. Аналіз проводять на підставі даних першого розділу активу бухгалтерського балансу. Що нижчий коефіцієнт зносу (вищий коефіцієнт придатності), то ліпшим є технічний стан основних засобів. Спрацьовані (застарілі) основні-засоби зумовлюють необхідність застосування застарілих технологічних процесів, що призводить до неконкурентоспроможності продукції підприємства.

Технічний стан і відповідність основних засобів науково-технічним досягненням формується в процесі їх відновлення. Форми і темпи відновлення основних засобів обумовлені доцільністю реконструкції, заміни, модернізації груп і видів обладнання.

Коефіцієнт оновлення основних засобів характеризує інтенсивність введення в дію нових основних засобів. Він показує частку введених основних засобів за визначений період у загальній вартості основних засобів на кінець звітної періоду.

Цей показник розраховується як в цілому, так і в розрізі окремих груп основних засобів. Більш високий коефіцієнт оновлення активної частини, ніж інших основних засобів, покаже, що оновлення засобів на підприємстві здійснюється саме за рахунок активної частини й і позитивно вплине на показник фондівіддачі.

Коефіцієнт вибуття основних засобів характеризує рівень інтенсивності їх вибуття зі сфери виробництва.

Коефіцієнт вибуття доцільно, розраховувати для всіх основних засобів, промислово-виробничих засобів, активної їх частини, окремих груп обладнання.

Коефіцієнт вибуття та придатності якнайтісніше залежать від темпів оновлення основних засобів: що більше коефіцієнт вибуття засобів наближається до коефіцієнта оновлення, то нижчим є рівень зносу засобів і ліпшим їх технічний стан.

Коефіцієнт приросту основних засобів характеризує рівень приросту основних засобів або окремих його груп за певний період.

Методика порівняльного аналізу цього коефіцієнта аналогічна методиці аналізу коефіцієнтів оновлення та вибуття основних засобів.

У процесі аналізу руху та технічного стану основних засобів перевіряється виконання плану впровадження нової техніки, введення в дію нових об'єктів, ремонту основних засобів. Визначається частка прогресивного обладнання в загальній кількості і за кожною групою окремо, а також частка автоматизованого обладнання. Для характеристики вікового складу та морального зносу основні засоби групуються за тривалістю використання (за строками служби) - до 5 років, 5-10 років, 10-15 років і т.д. - і розраховується питома вага кожної групи в загальній кількості обладнання. Оптимальним віком для обладнання є 7 років, оптимальні строки експлуатації інших видів засобів залежать від їх особливостей.

Технічний стан основних засобів залежить від своєчасного і якісного їх ремонту. Щоб проаналізувати виконання плану ремонту за конкретними видами обладнання, застосовують дані відділів головного механіка та головного енергетика. Особливу увагу звертають на строки виконання ремонтних робіт та їхню якість.

Групування за технічною придатністю застосовують для характеристики стану робочих машин і обладнання, інструментів, пристосувань. При цьому виділяють такі групи: придатне обладнання, яке потребує капітального ремонту, непридатне обладнання, котре потрібно списати.

Наступний етап аналізу - вивчення забезпеченості підприємства основними виробничими засобами, що характеризується показниками фондоозброєності праці та технічної озброєності праці.

Фондоозброєності праці розраховується як відношення середньої вартості основних виробничих засобів основного виду діяльності до кількості робітників у найбільшу зміну або до їх середньоспискової чисельності.

Рівень технічної озброєності праці розраховується як відношення середньої вартості активної частини основних засобів до кількості робітників у найбільш численну зміну або до їх середньоспискової чисельності.

Порівнюючи фактичні показники з планом або з фактичними торішніми показниками, визначають темпи і напрямки зростання цих показників. Темпи зростання фондоозброєності та технічної озброєності порівнюють із темпами зростання продуктивності праці.

Висновки: Розв'язання інвестиційної проблеми галузі повинно відбуватись шляхом залучення всього кола джерел інвестування. Капітальні вкладення мають направлятися насамперед на модернізацію і техніко-технологічне переоснащення, прискорений розвиток і підвищення ефективності функціонування підприємств. Ситуація, що склалась на підприємствах харчової промисловості, вимагає вирішення проблеми оновлення основних засобів, але джерела фінансування відтворювальних процесів в умовах подорожчання кредитів та відсутності інвесторів можуть викликати уповільнення процесу оновлення основних засобів на підприємствах.

Анотація

У статті визначено ознаки ефективного використання основних фондів, розкрито зміст та сучасні методичні підходи до оцінювання ефективності їх використання. Розкрито й охарактеризовано систему оціночних показників ефективності використання основних фондів.

Ключові слова Ефективність, основні фонди, технічний стан.

Аннотация

В статье показаны признаки эффективного использования основных фондов, раскрыты содержание и современные методические подходы оценки эффективности их использования. Представлена характеристика системы оценки эффективности использования основных фондов.

Ключевые слова: эффективность, основные фонды, техническое состояние.

Annotation

In the article certain signs of the effective use of capital assets, exposed maintenance and modern methodical approaches, are to the estimation of efficiency of their use, the system of evaluation indexes of efficiency of the use of capital assets is exposed and described.

Keywords: efficiency, fixed assets, technical condition

Список використаної літератури:

1. Бутенко А. І. Проблеми підвищення ефективності підприємств харчової промисловості / А.І. Бутенко, Г.В. Карпінська // Економіка харчової промисловості. – 2009. – № 4. — С. 8–14.
2. Реструктуризація промисловості України у процесі посткризового відновлення : аналітична доповідь / за ред. Я. А. Жаліла. // <http://niss.gov.ua/>
3. Стоянова-Коваль С.С. Вдосконалення матеріально-технічного забезпечення підприємств харчової промисловості : Збірник наукових праць : Випуск 31 ["Проблеми підвищення ефективності інфраструктури"] / головн. ред. В. М. Загорулько. – Київ: НАУ, 2011. – 222 с.
4. Левицька І. В. Проблеми інтенсифікації відтворювальних процесів на підприємствах харчової промисловості / І. В. Левицька // Економіка харчової промисловості. – 2010. – № 3. – С. 14–17.
5. Лемішко О.О. Інвестиції в основний капітал та їх вплив на економіку України / О.О. Лемішко // Фінанси України. - 2007. - №7. - С. 46-61.
6. Методичні рекомендації з експертної оцінки майна у підприємствах АПК / [Г.М. Підлісецький, М.І. Герун, М.М. Могилова та ін.]. – К.: ННЦ "Інститут аграрної економіки", 2005. – 221 с
7. Підлісецький Г.М. Напрями наукових досліджень проблем відтворення та ринку основних засобів сільського господарства / Г.М. Підлісецький, М.М. Могилова // Економіка АПК. – 2011. - № 7. - С. 76-80.